

Милош ЖИВКОВИЋ

**О РЕЛИКВИЈАРНОЈ И КУЛТНОЈ
ПРАКСИ СРПСКОГ СРЕДЊЕГ ВЕКА**

Институт за књижевност
и уметност, Београд

(Даница Поповић. *Ризница сјасења, култи реликвија и српских светињих у средњовековној Србији*. Нови Сад, Београд: Балканолошки институт САНУ, Матица српска, 2018, 478 стр.)

Књига Данице Поповић *Ризница сјасења, култи реликвија и српских светињих у средњовековној Србији* (2018) надовезује се на монографију *Под окриљем светињих: култи светињих владара и реликвија у средњовековној Србији* (2006). Оне заједно представљају до сада најпотпунији покушај синтезе култне и реликвијарне праксе српског средњег века у домаћој медијавелистици. Такав закључак намеће се после читања *Ризнице сјасења*, иако ауторка експлицитно одбацује намеру писања велике синтезе. Структура *Ризнице сјасења* прати две поменуте велике тематске целине – њен први део посвећен је истраживању начина на који су се поштовале реликвије, а други се бави формирањем и особеношћу култова српских светитеља.

Прва поглавља „Реликвија Претечине деснице у Сијени“ и „Ставротека српског порекла у Пијенци“ најважнији су научни допринос ове монографије. Одељци су посвећени светињама којима је тешко приступити јер се налазе у иностранству и због тога нису до сада темељно проучене. У сегментима „Ставротека цркве Светих Петра и Павла у Расу. Прилог проучавању“ и „О два изгубљена српска средњовековна реликвијара. Ставротеке краља Уроша I и краљице Јелене“ реконструуише се историјат и изглед реликвија. Ове теме сумирају се у прегледним поглављима „Реликвије Часног крста у средњовековној Србији“ и „‘Одуховљена телесна пребивалишта Божја’. Реликвије и реликвијари у средњовековној Србији“. У првом се излаже историјат поштовања Часног крста у византијском свету и у домаћој средини – с примерима из света књижевности и примењене уметности. Одељак „Реликвије и реликвијари у средњовековној Србији“ понавља закључке претходног, али прави и прелаз, представља интерпретативну копчу према каснијој анализи – примерима се наговештава да ће се у другој целини књиге ауторка бавити настајањем и развијањем појединачних култова светих.

Неочекивано, после таквих, сумарних поглавља, индивидуална побожност је истакнута у поглављу „*Eulogiae Terrae Sanctae* Светог Саве Српског“ у којем се тумачи симболика реликвија споменутих у Савиној посланици игуману Спиридону. Следећи одељак, „Цветна симболика и култ реликвија у средњовековној Србији“, кроз разноврсне предмете разматра ову до сада слабије проучену област средњовековне побожности, наглашавајући перформативне аспекте коришћења флоралних мотива.

Друга тематска целина наслоњена је на већ поменути монографију „Под окриљем светлости. Култ светих владара и реликвија у средњовековној Србији“. У њој се анализира начин на који су кроз средњи век били поштовани родоначелници лозе Немањића, а кроз посебну целину тумачено је и поштовање мученика, на првом месту краља Стефана Дечанског. У *Ризници сјасења* се још детаљније приступа сложеној проблематици канонизације светих, процесу чије је законитости у источном хришћанству тешко уочити. Тој теми доприносе посебно одељци „Мироточиви гроб Светог Симеона у Студеници. Нови поглед“ и „Када је краљ Стефан Првовенчани уврштен у светитеље. Прилог проучавању владарске ‘канонизације’ у средњовековној Србији“ јер осветљавају различите етапе формирања култова.

Поглавље „Свод српских светих у доба краља Милутина. Култови архијереја и пустиножитеља“ шири социјалну слику и показује како су се прослављали и како су у „пантеон“ ступали монаси подвижници. Тиме се проучавање удаљава од династичке идеологије и приближава осликавању укупне побожности српске средњовековне средине. Као и у првом делу књиге, наратив се заокружује синтезом. Поглавље „Национални ‘пантеон’. Светачки култови у темељима српске државности и црквености“ сумира резултате и смисао истраживања читаве монографије, а поглавље „Светиње и свети на Косову и Метохији у култном сећању и националној свести Срба“ концентрише се посебно на култну праксу овог, културноисторијским споменицима богатог подручја.

Методологија Данице Поповић у основи припада – по ауторким речима и опредељењу – „београдској историографској школи“ и то је најприметније у првим поглављима књиге посвећеним руци Јована Крститеља у Пијенци и ставротечи српског порекла у Сијени. Ови артефакти се минуциозно описују, рекапитулира се историјат сваке од њих пре, после и за време боравка у Србији, а излаже се и преглед проучавања тих реликвија у науци. Ауторкин кључни закључак јесте да су свети артефакти, њихово набављање и украшавање били уклопљени у династички и национални програм чији је крајњи циљ „придруживање Срба, у статусу ‘Новог Израиља’ духовној заједници хришћанских народа“. Династички импулс се можда могао још мало нагласити, при чему би корак даље био укључивање

и теоријског оквира новог историзма и сличних теоријских школа које деконструишу начин формирања одређених културноисторијских образаца и наглашавају њихове антиномије.

Историографску методологију ауторка допуњује теолошким и књижевнотеоријским интерпретативним апаратом, те се тако тумачи реторика, културно и духовно значење одређене *реликвије*. Тамо где је потребно, пажљиво се приступа теоретској реконструкцији тумаченог садржаја, као што је случај при промишљању првобитног изгледа ставротек краља Милутина у Дубровнику или разматрању данас сасвим изгубљених ставротек краља Уроша и краљице Јелене. На неким местима се користи житијна књижевност као историјски извор, те се у ту сврху, неуобичајено са становишта теорије књижевности, поистовећују Сава Немањић као историјска личност и Сава Немањић као књижевни јунак, на пример при интерпретацији чувене беседе о вери у Доментијановом „Житију светог Саве“. С друге стране, коришћење методологије теорије књижевности, историографије, теологије и историје уметности анализу чини примереном разматраном историјском раздобљу. Компаративно тумачење, коришћење византијских и западних парадигми поштовања реликвија оснажује закључке ове монографије — као што је то случај с тумачењем симболике коришћења светих крстова приликом крштења чланова Хабзбуршке династије или с поређењем заснивања култа Светог Симеона и канонизације византијских светитеља – Светог Теодора и Светог Димитрија. Таква стремљења примењену методологију приближавају хијеротопским теоријама Алексеја Лидова, перформативном, интермедијалном и интердисциплинарном тумачењу.

Детаљно обрађујући до сада запостављене реликвије важне за историју српског средњег века и темељно приступајући ретко дотичаној теми канонизације у њему, књига Данице Поповић несумњиво представља значајан допринос српској медијавелистици – како на нивоу интерпретације грађе, тако и на равни синтезе теоријских закључака.